

CHILANGARLIK ISHINING RIVOJLANISHI

Kazakbayeva Vazira Murotovna

I.Ch.T.Usi, Ohangoron tumani 1-son kasb hunar maktabi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada chilangarlik ishlari xaqida ma'lumot yoritilgan. Qolaversa, chilangarni ish o'rni va chilangarlik o'quv ustaxonasida xavfsizlik texnikasi va sanitariya gigiena talablari keng yoritilgan. Chilangarlik o'quv ustaxonasida bajariladigan ishlar va ularni o'rganishdan ko'zlangan maqsad va ish o'rinlarining tashkil etilishi zarurati ilmiy asoslangan.*

Tayanch so'z va iboralar: *Temirchilik, zamonaviy chilangarlik, mehnatni mexanizatsiyalash, mehnatni ilmiy tashkil qilish, chilangarlik dastgohi, chilangarlik girasi, ish o'mi, sanitariya gigiena qoidalari.*

Markaziy Osiyoda temirchilik qadimdayok, kasb sifatida shakllangan. Ishlab chiqarish quollarining takomillashuvi, turli rangli metallarga ishlov berilishi xunarmandlar mehnatining bo'linishiga olib keldi. Ayrim temirchilar mehnat quollarini yasagan bo'lishsa, boshqalari nafis uy buyumlariga sayqal berishgan, chilangarlar mayda metall buyum (ustara, qaychi, bigiz, arra, iskana kabi)larni yasashgan. Chilangarlik — mayda buyumlar (ustara, qaychi, bigiz, arra, iskana kabi ish asboblari)ni yasash kasbi, zamonaviy ishlab chiqarish sharoitida turli mexanik amallarni bajarish. Chilangarlik buyumlari avval xonaki hunarmandchilik usullarida ishlab chiqarilgan. Chilangarlar, asosan, o'choq, dam, bozg'on, bolg'a, ombur vab. asboblardan foydalangan.

Ular sartaoshlik, etikdo'zlik, kavushmahsido'zlik, tikuvchilik va duradgorlik kasblariga kerakli, shuningdek, binokorlik uchun ish quollari yasashgan. Hozir chilangarlik mahsulotlari asosan korxonalarining maxsus sexlarida ko'plab ishlab chiqariladi. Korxonalaridagi chilangarlik (slesarlik) rejalash, kesish yoki qirqish, tekislash yoki to'g'rilash, egish, parmalash, o'yish, egovlash, parchinlash, kavsharlash, qalaylash va boshqa amallarni o'z ichiga oladi. Biror mahsulotni tayyorlashda bu amallarning ba'zilari birin ketin muayyan tartibda bajariladi. Bu tartib texnologik jarayon deb ataladi. Texnologik jarayondagi amallar maxsus asbob uskunalar, dastgohlar, stanoklar, kavsharlash va payvandlash jihozlari yordamida bajariladi. Zamonaviy chilangarlik - bu dastgohlarda mexanik ishlov berishni to'ldiradigan yoki metall buyumlar tayyorlashda yakuniy bosqich bo'lgan mashina va mexanizmlarni yig'ish hamda sozlash ishlaridir. Mashinasozlikda chilangarlikning ahamiyati katta bo'lib, ustaning ishtirokisiz mashina, mexanizm yoki asbobni yig'ib bo'lmaydi. Chilangarlik ishlab chiqarishning barcha soxalarida keng qo'llaniladi. Mehnatni ilmiy tashkil etish Rejalash, kesish, to'g'rilash va egish, metall qirqish, parchinlash, shaberlash, kavsharlash, qalaylash, yelimlab biriktirish, asosan, qo'lda bajariladi. Ko'l mehnati bilan bajariladigan ishlar mexanik usuldagiga qaraganda birmuncha unumsiz

bo'lishi bilan birga katta jismoniy kuch talab qiladi. SHuning uchun ham imkoni boricha qo'l mehnatini mexanizatsiyalashga harakat qilinadi. Mehnatni ilmiy tashkil qilish ishlab chiqarish jarayonida eng kam vaqt, kuch hamda mablag' sarflagan holda mehnat resurslaridan samaraliroq foydalanishga, mehnat unumdorligini oshirishga imkon beradi.

Ish o'rni deganda, ustaxona yoki tsexning alohida ishchi (talaba) yoki ishchilar (talabalar) guruhining ixtiyorida bo'lgan va u topshiriqni bajarishda kerak bo'ladigan jixoz, moslama, asbob va materallarining maqsadga muvofik holda joylashtirilgan ma'lum qismi nazarda tutiladi. Ish o'rni elementlariga quyidagilar kiradi:

- ish bajariladigan jixozlar, mexanizm va moslamalar;
- material, yarim tayyor mahsulotlar, tayyor mahsulotlar, chiqindilarni joylashtirish va saqlash uchun qurilmalar (stellajlar, taralar);
- asboblari, moslama va texnikaga oid xujjatlarni joylashtirish va saqlash uchun qurilmalar (turli tokchalar, ramkalar);
- ish o'rniga biriktirilgan qurilma-transport vositalari (tal, aravachalari);
- tiliyatsiya va sovutuvchi qurilmalar, xavfsizlik texnikasini nazarda tutib qilingan turli tasdiklar);

Ishchi yoki guruhlarni qiynalmay ishlashi uchun qulay joy va moslamalar (oyoq ostiga qo'yiladigan tagliklar, stullar). Ish joyini tashkil qilishda rejalashtirish muhim bo'lib, ish vaqtining xar bir daqiqasida samarali foydalanish talab etiladi. Ish vaqtining qadriga yetishga ko'nikish uchun qo'yidagi asosiy qoidalarni esda tutish zarur: xar bir talaba o'z maqsadini aniq bilishi va ishga darhol kirishishi, butun e'tiborini eng asosiy ishga qaratishi, dadil harakat qilishi, ishni keyinga qoldirmasligi, yozuv daftari tutishga odatlanishi kerak. Ish o'rnida joy va asbob-uskunalar joylashishining qo'layligini aniqlash, maqbul ish doirasi, qurish doirasi va ish usullarini ta'minlay olish - olmasligini tekshirib ko'rish kerak. Masalan, yetarli yoritilmaslik, jihozlarning noqulay joylashishi, ko'p chang chiqishi, xaroratning keskin o'zgarishi, shovqin, titrash va x.k. ish sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ish o'rnini rejalashtirishda maqbul ish doirasi radiusi 300 mm bo'lgan, xar qaysi qo'l uchun yey bilan chegaralanishi zarur.

Yordamchi asbob va moslamalar o'rnatiladigan joy radiusi taxminan 430 mm bo'lgan yoy bilan chegaralanishi kerak. Ayniqsa, qo'l yetadigan doira radiusi 650 mm. dan kam bo'lmasligi, shuningdek, qo'llar maksimal yetadigan joy radiusi 850 mm bo'lishi lozim. Kerakli asbob va moslamalarning ko'rsatilgan chegaralardan tashqarida joylashuvi ishchining ortiqcha harakat qilib, gavdasini tez-tez egishiga olib keladi. Chilangarlik ishlarida sanitariya gigiena sharoitlari, xavfsizlik texnikasi va yong'inga qarshi tadbirlar. Chilangarlik ishlarini bajarish inson omiliga asoslangan ish faoliyati bo'lib uning sifatli bajarishi yaratilgan shart-sharoitlar va sanitariya gigiena qoidalarga asoslangan bo'lishi lozim. CHilangar (talaba) ishga kirishishdan oldin maxsus kiyim-bosh bilan ta'minlagan bo'lishi, ish turiga bog'liq xolda rezina, maxsus iplardan to'qilgan yoki berezent qo'lqoplardan foydalanish lozim. Payvandalash ishlarini bajarishda esa maxsus himoya ko'zoynaklari va kaskalar va rezina etiklar

bilan qurollanishi ko'rsatilgan. Asboblarni charhlash va ularni kesish jarayonida shaffof, palstmassadan yasalgan ko'zoynaklardan foydalanishi ko'zda tutilgan. CHilangarlikda asosiy bajariladigan ishlar metallar va ularning turli qattiq birikmalari bilan bog'liq bo'lganligi uchun ularni qayta ishlash davrida yuqori miqdordagi issiqlik ajralib chiqishi yoki turli yong'inga sabab bo'luvchi uchqunlar ajralib chiqishi mumkin. Shu boisdan qo'l ostida doimiy ravishda davlat standartlariga javob beradigan o't o'chirish moslamari: qum solingan idish, chelak, belkurak, maxsus yong'in o'chirish suyuqligi bilan to'ldirilgan idish saqlanishi lozim.

ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot vazirligi, O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi, O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi O'rta maxsus, kasb-hunar ta'lim markazining qarori, 14.02.2013 yilda ro'yxatdan o'tgan, ro'yxat raqami 2427
2. «Чилангарлик ишлари» ўқув амалиёти бўйича таълим технологияси: методик қўлланма – Тошкент: ABU MATBUOT-KONSALT, 2016. – 212 б.
3. <https://fayllar.org/chilangarlik-kasbi-va-ish-turlari-markaziy-osiyoda-temirchilik.html>
4. <http://tizim.nammqi.uz/elektron-kutubxona/fayl/Chilangarlik-ishlari.pdf>

